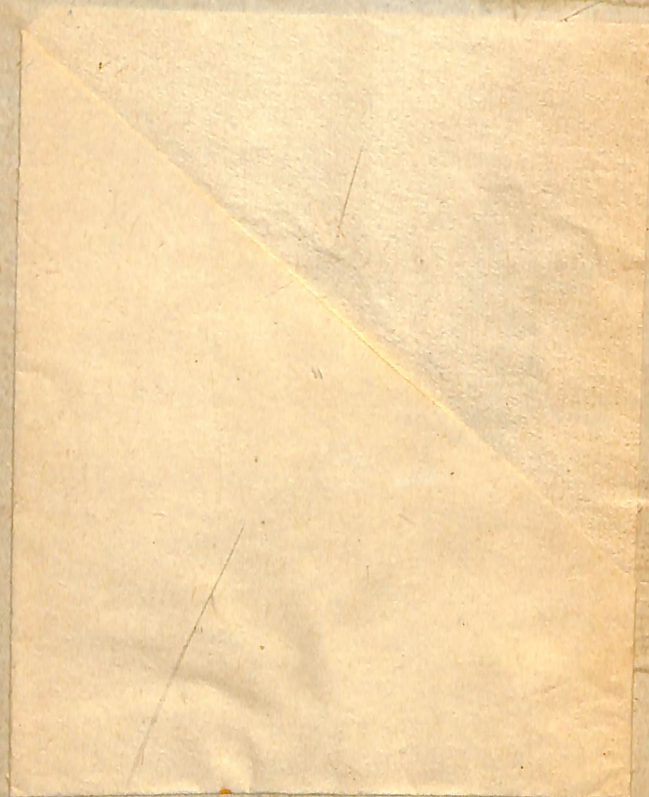

2981

1914

1914

ՔԱՆԻ ՄԸ ԽՕՄՔ

(ՍԱՆՍԱՐԵԱՆԻ ՏԵՂԱՓՈԽՈՒԹԵԱՆ ԱՌԹԻՒՆ)

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ
ԺՈՂՈՎՐԴԱՅԻՆ ՄԱՍՆԱԹԵՐԻՒՆ

ԿԱՐԻՆ

1912

ՏՊԱՐԱՆ «ՅԱՌԱՋ»

2981

Այս «Բանի մը խօսք»ը ուղղերով հասարակութեան եւ մամուլին, մեր նպատակն է պարզել Սանատարեան փարժարանի տեղափոխութեան պարագաները եւ կոչ ընել անկաշառ մամուլին, անհասկերուն եւ հայ հասարակութեանը, որ ձայնակցելով մեզ, նպաստեն մեր կարենեցիներուն եւ միւս հայկական գաւառներու իրաւունքի վերահաստատման:

ԺՈՂՈՎՐԴԱՅԻՆ ՄԱՍՆԱԽՈՒՄԲ

ԱՏԵՆԱԴՊԻՐ

ԷՏԵՆԱՊԵՏ

၇၈၄၂၂၄၂၂

ժարանը մի ուրիշ հայաբնակ տեղ, հին Հայաստանի սահմաններում, որպէս զի նա չարունակէ զարգանալ ոոյն կտակում նշանակւած սկզբունքն երուս համաձայն» (Կտակ, էջ 3-4)։

Բայց փոխադրութեան պարագաները ճշգրտւած են տասններեքերորդ յօդւածով։

Յօդ. 13.— Եթէ մահաւնս բոպէին դեռ կազմւած չլինի իմ անւան վարժարանի համար ինձնից հաստատւած մի մշտական կանոնադրութիւն, այն դէպքում յանձնում եմ Կարապետ Յարութիւնեան Յղեանցին յօժրինել դոյն կանոնադրութիւնը մահաւնս օրից ոչ ուշ քան երեք տարւայ ընթացքում՝ հետեւեալ գլխաւոր պայմաններով. ա) Հայոց համար հիմնարկւած իմ վարժարանը դրոււմ է ամենայն Հայոց գերագոյն կաթողիկոսի՝ Ս. Էջմիածնի, պատրիարքի հովանաւորութեան ներքոյ, բ) Սշակերանների թւում, վարժարանի միջոցներին համեմատ, լինելու են նաև ձրիավարժ սաներ, առաւելապէս հօրից-մօրից որբ և Հայաստանեաց եկեղեցւոյն պատկանող, յամենայն դէպս ոչ նաւթ քան երեսուն հօգի, գ) Վարժարանի համար և նրան յարակից կազմակերպւում է Հոգաբարձական Խորհուրդ, որի պաշտօնն է կառավարել վարժարանի կայքն ու վարժարանի անտեսական մասը, դ) Հոգաբարձական Խորհուրդը նախագահ ունենալով Հայաստանեայց եկեղեցւոյ վիճակային առաջնորդին՝ պէտք է բաղկանայ իմ անւան վարժարանի վերատեսչից, նաև տեղական հայադաւան ժողովուրդի և ուսուցչական խմբի ընտրած անդամներից։ Վերոյիշեալ երեք սաներս ցկեանս տնդամ են հոգաբարձական Խորհրդի։ Թէ ժողովուրդից և թէ ուսուցչական խմբից ընտրելիք անձանց թւի և նոյն իսկ ընտրութեան եղանակի որոշումը թողնում եմ կանոնադրութիւնը կազմողին (երեսնամիայ հասակը չը լրացուցած անձինք չեն կարող Հոգաբարձական Խորհրդի անդամ լինել), ե) Վարժարանի կանոնադրու-

թիւնը պէտք է բովանդակէ վերատուգութեան և հաւանութեան կանոն, և պարտաւորութիւն դնէ վարժարանի հոգաբարձական Խորհրդի վրա իւրաքանչիւր տարի տեղեկագիր հրատարակելու յընդհանուր գիտութիւն վարժարանի դրութեան և նրա կայքի, վարժարանի մօից և ելից մասին, և կտատակագիների հայեցողութեան ներկայացնելու այդ տեղեկագիրը, զ) Վարժարանին նւիրւած կայքերիս և դամբարներին տարեկան եկամուտներից պէտք է հանւին տասն տոկոսիք, մի առանձին հիմնադրամ կազմելու համար ի հայթայթումս պիտոյից վարժարանի այն աշակերտաց, որոնց վարժարանի վարչութիւնը օգտակար կը դատէ Եւրոպայ ու զարկել կատարելագործելու համար, և որոնք պէտք է ընտրւին հօրից-մօրից որբ աշակերտներից. սակայն այս անհրաժեշտ պայմանով, որ ուղարկւողները պարտաւորութիւն յանձն առնեն՝ վերագարձից յետոյ իրենց գործունէութիւնը նւիրել իմ անւան վարժարանին կամ այլուր քստ ցուցնան վարժարանի տեսչութեան՝ ուղարկւելու ժամանակ նրանց յայտնած պայմաններին համաձայն, է) Եթէ վարժարանի միջոցները թոյլ տան՝ նրանցից կարելի է օժանդակութիւն առլ ուրիշ հայաբնակ տեղերում վարժարաններ հիմնելու համար, և ը) Դասաւարդութիւնը լինելու է Հայոց յեզւով։

Ուրեմն կռակի այս պարզ ու բացօթյ տրամադրութիւններուն համաձայն, վարժարանը կարելի է տեղափոխել, եթէ 13րդ յօդւածի ութը կէտերէն մէկը խախտւած ըլլայ, հակառակ պարագային տեղափոխութիւնը անթոյրատելի է, ապօրինի, եթէ նոյն իսկ այդ թոյլատրած ըլլայ Սանատարեանի կռակակաւոր հանգուցեալ պ. Եղեանն իսկ։

Սանատարեանի 30ամեայ պատմութեան ժամին մալկերեսային ծանօթութիւն ունեցողն, իսկ իրենայ խոստովանիլ թէ Կարնոյ մէջ յիշեալ 8ը կէտերէն ոչ մէկը խախտւած է կամ խախտւելու վտանգին ենթակայ։

Անուրանալի է որ վարժարանը ունեցած է ժա՛րոտ կողմեր, անառողջ ու անընտանեմ վիճակ, սակայն բարերարի կտակին աղբ արամագրութիւնները յարգւեր են կէտ առ կէտ:

Ուրիշ պարագայ մ'ալ:

Սանասարեան վարժարանը նւիրած ըլլալով Տաճկահայաստանի կրթութեան գործին, բնական է թէ ան պէտք է հիմնէր այնպիսի վայրի մը մէջ, ուր գալոցը չարոհակեր գարգանայ «կտակում նշանակած «կղ-րանքներին համաձայն», այսինքն, ուրիշ գալոցը կա-րողանար լոյս սփռել Տաճկահայկական դատարանում մէջ:

Այս տեսակէտով Կարինը յարմար է դառնում բա-րերարէն իսկ. 30 տարի չարոհակ Սանասարեանը Կար-նոյ աշխարհագրական դիրքին, առևտրական բազմաթիւ կապերուն շնորհիւ իրեն է քաջեր բազմաթիւ ուսում-նաճարաւ ուսանողներ՝ Վանէն, Մուշէն, Տիարբէքի-րէն, Տրապիզոնէն, Ռարբերդէն և աւելի հեռուսը վա-րերէն ունենցն յարակից գաւառներէն. Տաճկահայ գաւառներու համար պատրաստել է փոքր ի յոռե՛ գաւ-գացած սերունդներ, օգտակար է եղեր անոնց, որքան այդ ներքը են քաղաքական կեանքն ու գալոցի ներ-քին պայմանները:

Կարնոյ այս յարմարութիւնը չի ոչնչացներ, զնոյ հա-կառակն ան երթալով քաւրի կեդրոնական դիրք է գրա-ւեր և դէռ գրաւելու է ապագային: Ամբողջ Տաճկոս-հայաստանի մէջ դժուար է ցոյց տալ ուրիշ քաղաք մը, որ աւելի յարմար ըլլայ բարերարի կտակը իրեն խելա-թեանը իրազորելու համար:

Եւ վերջապէս տեղափոխութեան խնդրոյն մէջ նկատի պէտք է առնել Սանասարեանի մէկ ցանկութիւնն ալ որ կը կարենք սուրբ պիտի ըլլայ ամենուն համար ալ: Հանգուցեալը կտակի մէջ կ'ըսէ. «Կը ցանկում, եթէ միայն հարաւոր վիճի, թաղի վարժարանին գտնուած

4/21

1914

տեղում» ԿԱՐԻՆ» (տես կտակ, յօդ. 19րդ): Այս ցան-կութիւնն իրազորելու ոչ մէկ անհարկնութիւն կար և ցաւայի է բնի թէ պատկանեալ մարմինները՝ չը գիտենք ինչ պատճառներով և ինքը, ժողովուրդը ան-գիտակցաբար մինչև այժմ չեն իրազորներ այդ ցան-կութիւնը: Բայց լաւ է ոչ քան երբէք. այդ դեռ կա-րելի է, եթէ գալոցը չանգափոխուի, իսկ եթէ վարժա-րանը Կարինէն տեղափոխուի բարերարի այս ցանկու-թեան իրազորումը անկարելի կը դառնայ:

Այսպիսով Խախտութեան ունէ օրինական հիմք չկայ և Կարինը դեռ ամենայարմար վայրը կը մնայ Սա-նասարեանի համար:

Բայց դուցէ՛ Խնամակալութիւնը վարժարանը կը տեղափոխէ զայն բարեփոխելու, Սանասարեանի պար-բերական տաղնասերուն վերջ տալու համար, ինչպէս հաւատարմութիւնը ալ կան:

Սակայն բարեփոխելու համար տեղափոխութեան պէտք չկայ. Սանասարեանի անկերպարան, հիւանդոս-թիւնակին պատճառը Կարինը չէ, բռնական է փո-խել գալոցի ներքին կառուածքը, պայմանները, և գա-լոցը կ'ստալ շահայ, կը կազմուել:

1905-6 թւականներու խրատամներու ժամանակ, Խնամակալութիւնը՝ դիմեց մաքրագործումի, բա-րեկարգութեան համար՝ ոչ ոք և ոչինչ խնայեց՝ ի-րեն յանձնած վարժարանին հանդէպ բարեաշխարհ և բարեխիղճ վերաբերմունք մը ցոյց տալու, և մենք ուրախ էինք: Վերջին պաշտպանելու ժամանակ ալ Խնամակալութիւնէն քննիչի մը տաքստմը ուրախութեամբ լսեցինք, յոյս տնէինք, կ'ակնկալէինք թէ գա-լոցը պիտի մաքրագործէր վերջնականապէս, և մենք, հաշկական գաւառները նոր խոկապէս պիտի կարենա-լինք հաշակել բարերարի բարիքները, նոր խոկապէս Սանասարեանը պիտի դառնար զիտութեան և լոյսի հնոցը: Մաքրագործումի նշաններն ալ երևացին, կար-

նեցիները ուսուցչական խմբի արձակումը մաքրագործումի մէկ օգակը նկատելով, վստահ խնամակալութեան նախանձախնդրութեան, բարեկարգումի շարունակութեան կը սպասեր, սպասեց և հասկցաւ թէ բարեփոխումի փոխարէն տեղափոխութեան պատրաստութիւններ են տեսնւած, որ ինքը խաբւած է:

Սակայն մեր կարծիքով խաբւած է և ինքը խնամակալութիւնը, փոխադրութեան որոշումը հիմնած ըլլալով կողմնակի գիտումնաւոր տեղեկութիւններու վրա. վարժարանին իրական վիճակին, ներքին հիւանդութեան անձամբ անձանօթ, անձնակոտն նկատումներէ և հակառակութիւններէ ըզրոյ թեկադրանքներէն զրգւած խնամակալութիւնը տալով իրեն այդ որոշումը չեղեցաւ չիտակ ճամբէն, իրեն բարեփոխումի, մաքրագործումի ուղիէն:

Պէտք է բարեփոխել, առանց կտակի տրամադրութիւնները խախտելու, առանց տեղափոխութեան, կտրուել, վճռականօրէն:

Սակայն կ'ուզէի տեղափոխել և տեղափոխութիւնը անհասկնալի է ուրիշ տեսակէտով մ'ալ:

Ուրախ ենք յայտարարելու որ խնամակալութիւնը իրեն ձեռքին տակ գտնւած դրամական միջոցները գովելի նախանձախնդրութեամբ մը կրցած է այնքան լաւ արդիւնաւորել, որ այժմ ան կրնայ կարեւոր նպաստներով դպրոցներ պահել ուրիշ հայաբնակ վայրերուն մէջ, ինչպէս այդ կ'արտօնէ կեակը. ուրախ կ'ըլլանք եթէ ան աւելցած գումարով դպրոց մ'ալ բանայ իրեն ուղած տեղը: Սակայն ցաւալի է ըսել որ խնամակալութիւնը փոխանակ այդ միջոցով իրեն գործունէութեան սահմանն ընդարձակելու, փոխանակ աղքատով աւելի լայն չըջաննելու դատարարակութեան, կրթութեան գործին նպաստելու կարնեցիներէն և հարիւր հազարաւոր գաւառացիներէն կ'առնէ իրենց կտակած միակ միջնակարգ հաստատութիւնը և կը տանի եթէ ոչ Հա-

յաստանի սահմաններէն դուրս, գոնէ Հայաստանի արեւմտեան սահմաններու վրա գտնուող, բուն Հայաստանէն այնքան հեռու, անոր հետ ոչ մէկ կապ ու հաղորդակցութիւն ունեցող այնպիսի չըջան մը, որ չըջապաւուած է բարձրագոյն դպրոցներով:

Ինչո՞ւ:

Չափազանց վիրաւորական էր և փոխադրութեան ձեւը:

Խնամակալութեան պատւիրակը, զոր սիրով ընդունեցինք քննիչի հանգամանքին վստահած, փակւած Սահասարեանի պատերէն ներս ձեռնարկեց փոխադրութեան, առանց հաշի առնելու կարնեցիները, կարծիքներն ու տրամադրութիւններն այն համայնքի, որ 1890ի խոզարկութեան պահուն, յանուն դպրոցի անձեռնմխելիութեան իրեն արիւնն իսկ չխնայեց [20 ըսպանւած, հարիւրէ աւելի վիրաւոր տալով], որը այնքան փայփայել է այդ հաստատութիւնը, գուրգուրանցի է անոր վրա, գուրգուրանք և զոհաբերութիւն, որը Վեհ. Հայրապետն անգամ իրեն փոխադրութիւնն արտօնող կոնդակին մէջ ինկատի է առած և Սանասարեան վարժարան մը կտրնոյ իրաւունքը համարելով, հոս ևս դպրոց մը պահելու ցանկութիւնն է յայտնէր:

Խնամակալութիւնը յանձին իրեն պատւիրակի շը լարեհաճեցաւ նոյն իսկ յարաբերութեան մէջ մտնել ազգային մարմիններու հետ, առաքելով որ ինքը, ուրիշ խօսքով դպրոցը, ոչ մէկ կապ ունի աշգին՝ ազգային մարմիններուն հետ, մինչդեռ վարժարանի զեւրագոյն հովանաւորը Հայոց կաթողիկոսն է, Կ. Պոլսոյ պրոտրիարքը խնամակալութեան, իսկ վիճակային առաջնորդը Հոգսրարձութեան հախազանեղն են, այսինքն դպրոցը գերազանցապէս ազգային հիմնարկութիւն մըն է:

Ահա այս նկատումներէն և դժայցումներէն առաջ նորդւած կարնոյ ժողովուրդը քաղաքացիական պարտք

համարեց ցոյցով մը արգելել տեղափոխութիւնը. ան տեսնելով թէ փոխանակ բարերարի ածիւնը հոս տեղափոխելու, ինչպէս Անոր կամքը կը թելադրէ, ասկէ կը տարւեր այնքան քնքուշ ու գեղեցիկ զգացումներու հետ կապւած արձանն ալ, որ Սանատարեանի խորհրդանշանն էր եղած և սահմանւած էր օր մը Կարնոյ մէջ մէջ իրեն տակ ամփոփելու. Անոր ածիւնը, յուղւած ու ջղազրգիւ ոչ միայն արգիլեց արձանի տեղափոխութիւնը, որոշեց անոր վերահաստատումը, այլ և բարերարի ածիւնը փոխադրելու գեղեցիկ միտքն ալ յղացաւ:

Այս անցուցարձեկէն յետոյ Սանատարեանի տաղահապը այժմ ուրիշ փուլի մը մէջ է:

Եղած դիմումներէն և զլրաւորաբար ժողովուրդի յարաճուն յուզումներէն ղրգւած խնամակալութիւնը իրաւունքի վերահաստատման փոխարէն չնոր մ'առաջարկեց, էրզրումցիներուն և հայկական գաւառներուն զիջում մը ըրաւ, զոր ընկէ պիտի զգուշանար, իր դիրքը պահած ըլլալու համար: Խնամակալութիւնը հայոց պարիարքի միջոցաւ «աւետեց», որ համաժող է երկու բարձրագոյն դասարաններով դպրոց մը պահել Կարնոյ մէջ, երեւի իբր դառն յիշողութիւն նախկին Սանատարեանի, կարնեցիներու և գաւառացիներու կապուած իրաւունքներուն:

Կը հաստատուի թէ արամադրութիւն կայ վեցամսեայ միջնակարգ դպրոց մը հոս պահելու, ուրախ ենք եթէ ճիշդ է, սակայն այդ դեռ բաւական չէ: Այս վարժարանը նախկինի շարունակութիւնը, այսինքն Սանատարեան Մայր վարժարանը պիտի ըլլայ, ինչ որ մեր, կարնեցիներու և գաւառացիներու իրաւունքն է, թէ կողմնակի, իսկական Սանատարեանի աւելորդ միջոցներով պահուող դպրոց մը, որ ամէն բոլորէ, խնամակալութեան բարի ցանկութեամբ կրնայ տեղափոխուիլ կամ սպառնալիքի միջոց մը դառնալ մեր դէմ խնամակալութեան ձեռքին: Զգիտե՛ք, դեռ պարզ չէ, կա-

րեւոր մտերամասն եր կան, որոնք դեռ ճշդւած չեն:

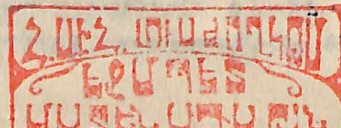
Այս անդառնութեան հանդէպ կարնեցիները ուրեւում են բոլոր հնարաւոր միջոցներով, զոհողութիւններով պաշտպանել իրենց իրաւունքը, որոնք սրբագործւած են Բարերարին իսկ կառկով:

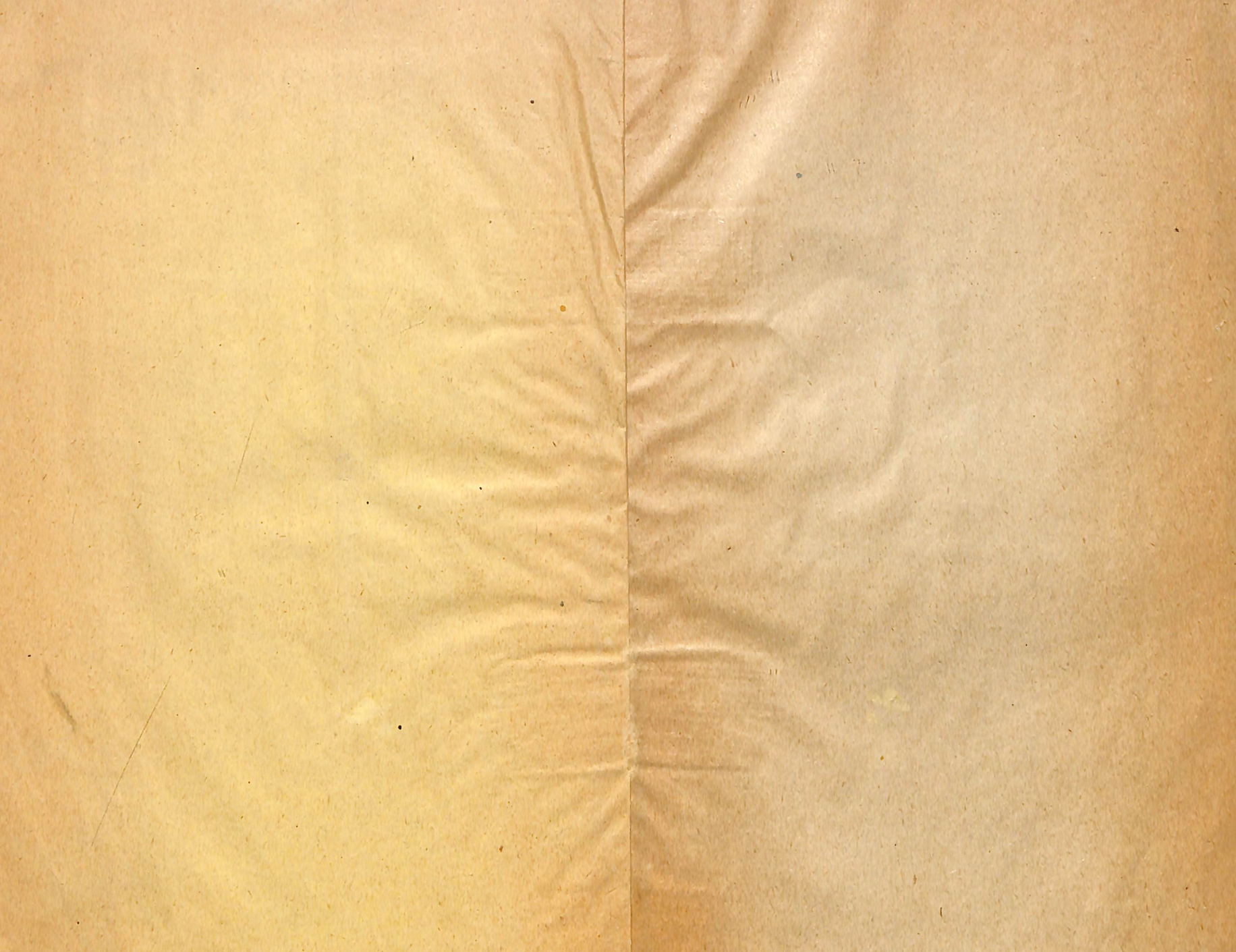
Յայս ունինք թէ մեր այս ճիգերուն կը միանան և գաւառացիները, որովհետեւ կը խւի անոնց իրաւունքն ալ, վարժարանի տեղափոխութիւնը փաստակար է և իրենց:

Կարնեցիները և գաւառացիները պիտի գործադրեն հնարաւոր միջոցները ոչ միայն իրենց իրաւունքները պաշտպանած, այլ և Բարերարին երախտագիտութեան պարտք մը հառուցած, Անոր կառկն ու կամքը յարգած ըլլալու համար:

Նւիրական պարտականութիւն մըն է, որու իրագործումը արժէ ամէն զոհողութիւն:

Եւ մենք կատարեալ վստահութիւն ունինք խնամակալութեան վրա, հաւատացած ենք որ ան վերջ ի վերջոյ կը ճանչնայ Կարինի և չրջակայ հայկական գաւառներու իրաւունքը, անխախտ պիտի պահէ Կոստիկն արամադրութիւնները, պիտի յարգէ Անոր կամքը:

ՄՄ Հայագիտական գրադարան

MAL004148

